

CONSTRÂNGERE ȘI ABSENȚA ACESTEIA ÎN CONTEXTUL INFLUENȚEI SOCIALE

GABRIEL ILIESCU

Constraint and its absence in the context of social influence. The article has both a general and a special purpose. The general purpose is to put the formal theory of action in contact with some of the features analysis of the influence cosubordinate concepts inside a social environment. The particular aim is to treat one of the characteristics of the analysis, the constraint and its absence, as cases of the constraint formal concept, detached from Georg Henrik von Wright's formal theory of action. I symbolized a particular wrightean concept of constraint as an iterated act: doing to disappear the forbearance possibility. Absence of constraint is a denial of the iterated act on the one hand, and as denial on the conjunction of conditions of that act, on the other hand. We mapped the elements of the manipulation scheme to the formal theory of action and to logic of goals elements. With the regard the constraint we concluded its absence does not amount to full unavoidable forbearance possibility, nore to full freedom of forbearance.

Keywords: constraint, to do, to forebear, submission, act, result, influence.

1. IMPORTANȚĂ ȘI SCOP

Pomim de la două remarci. *Prima remarcă* se referă la *prezența constrângerii* ca un criteriu de caracterizare a conceptelor legate de cel de influență socială: manipulare, persuasiune, propagandă etc. Pe cât de importante practic sunt și pe cât de mult s-a scris despre ele, pe tot atât de neclar definite au rămas acestea¹. *A doua remarcă* se referă la lipsa unei analize a acestora din perspectiva teoriei formale a acțiunii.

Prima remarcă privind *importanța* poate fi susținută cu referire la faptul că relația dintre guverne, partide pe de o parte și alegători, opinia publică, pe de altă parte, este frecvent caracterizată ca fiind una de influențare, manipulare². Dar modul în care sunt caracterizate conceptele acestei relații lasă de dorit. Sunt menționabili mulți autori care pendulează lejer între termenii manipulare și influențare, de exemplu, ca și cum ar avea același înțeles³. Mai mult chiar, autori care sesizează aceasta tind să amestece între ei unii termeni precum propaganda, manipulare⁴. Astfel, întâi se

¹ Septimiu Chelcea, *Opinia publică, strategii de persuasiune și manipulare*, Editura Economică, București, 2006, p. 224.

² Pierre Lenain, *La manipulation politique*, Economica, 1985, după Septimiu Chelcea, *Opinia publică, strategii de persuasiune și manipulare*, Editura Economică, București, 2006, p. 225.

³ S. Chelcea, *op. cit.*, p. 225.

⁴ *Ibidem*, p. 227.

vorbește despre tehnici de *influențare* a comportamentului. Exact cu referire la acestea sunt anunțate apoi experimente care arată cum putem fi *manipulați*. Ceea ce sugerează că termenii ar fi *sinonimi*⁵. Iar apoi *influențarea* și *manipularea* sunt alăturate conjunctiv, dând naștere presunerii că sunt *distincte*⁶. Nu mai puțin amestecată este relația dintre *persuasiune* și *manipulare*, cea de-a doua intrând în definiția primeia⁷. La rândul lor, termenii *manipulare* (referitor la știrile din mass-media) și *persuasiune* sunt juxtapași. Termenii menționați sunt în mod frecvent exemplificați, dar nu definiți. Astfel, pierderea informațiilor, neredarea esenței subiectului abordat⁸ sunt deopotrivă considerate ca manipulari și influențări alături de ignorarea, neglijarea faptelor relevante, prezentarea pseudo-evenimentului⁹. Aflăm că schimbarea inscripției „Orb din naștere” cu „Este primăvară, iar eu nu pot să o văd” este o influențare prin manipularea emoțiilor trecătorilor¹⁰, la fel sunt și emoțiile judecătorilor¹¹.

Relativ la aceasta, pornim de la o dublă propunere. *Prima* dintre ele este aceea că *manipularea*, *persuasiunea*, *advertising-ul* și *propaganda* sunt, pe de o parte, specii reciproc distincte ale *influențării*, pe de altă parte, împreună, egal cosubordonate *influențării*¹². Aici ne propunem să distingem ca în relația dintre gen și speciile sale, pe de o parte, și ca între specii, pe de altă parte. A *doua* propunere este de a accepta că toate acestea sunt definibile prin (aceleași) zece caracteristici în Tabelul 1 (mai jos). Faptul că răspund la fel la unele dintre ele nu înseamnă că sunt cumva subordonate între ele. Adică, ne propunem distingerea între *specii*, pe de o parte, și *caracteristicile* la care acestea dau răspuns, uneori comun, pe de altă parte. Astfel, nu există influențare în sine, ci doar forme ale sale, cum ar fi *manipularea*, *propaganda* etc. Acestea sunt distincte, deci nesubordonate una alteia¹³. Este posibil ca ambele să fie evaluabile la fel cu privire la mai multe caracteristici. Adesea desemnăm prin acești termeni, mai degrabă o abundență de fapte, nefiind și în posesia unor definiții.

A doua remarcă furnizează *scopul* articolului prezent. *Scopul general* este de a pune în contact *teoria formală a acțiunii* cu unele dintre *caracteristicile* de analiză ale conceptelor cosubordonate celui de influențare. Fiecare dintre ele este analizată din perspectiva celor zece caracteristici:

⁵ Nicolas Gueguen, *Psihologia manipulării și a supunerii*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 12.

⁶ *Ibidem*.

⁷ “Winston Brebeck și William Howell ... au descris *persuasiunea* ca o încercare conștientă de a schimba gândurile și acțiunile, manipulând motivațiile oamenilor în raport cu țeluri predeterminate”, după Charles U. Larson, *Persuasiunea, receptare și responsabilitate*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 26.

⁸ Ch. U. Larson, *op. cit.*, p. 384.

⁹ *Ibidem*, p. 386.

¹⁰ Alex Muchielli, *Arta de a influența, analiza tehnicilor de manipulare*, Editura Polirom, Iași, 2015, p. 17–18.

¹¹ *Ibidem*.

¹² S. Chelcea, *op. cit.*, p. 227.

¹³ A. Muchielli, *op. cit.*, p. 23–24.

Tabelul 1
Caracteristicile manipularii (I₁), persuasiunii (I₂), advertisingului (I₃) și propagandei (I₄)¹⁴

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀
I ₁	+	+	+	-	-	+	+, -	-, +	+	+
I ₂	+	+	+	+	+, -	-, +	+, -	-, +	-, +	+, -
I ₃	+	+	+	+, -	-, +	-, +	+	+	-, +	-
I ₄	+	+	+, -	-, +	+, -	-, +	+	+, -	+, -	+, -

Convenim să notăm: cele patru forme de influență prin I₁ pentru manipulare; I₂ pentru propagandă; I₃ pentru advertising; I₄ pentru propagandă și cele 10 caracteristici prin C₁ pentru schimbarea O-A-C¹⁵; C₂ pentru expunerea la mesaje; C₃ pentru fără constrângere; C₄ pentru conștientizarea scopului de către persoana țintă; C₅ pentru proces rațional; C₆ pentru scopuri opuse; C₇ pentru caracter public; C₈ pentru caracter lucrativ; C₉ pentru consecințe negative pentru individ; C₁₀ pentru consecințe negative pentru societate. Din acestea, reținem C₃, *absența constrângerii*. *Scopul mai special* este de a arăta că: *constrângerea/absența constrângerii în contextul influențării sociale pot fi tratate ca niște cazuri particulare într-o teorie formală a acțiunii de sursă wrighteană*.

2. CONSTRÂNGERE

2.1. A FACE ÎN SEMNIFICAȚIE WRIGHTEANĂ

În context wrightean, *a face* se caracterizează relativ la evenimentul făcut să se întâmple. Ne propunem să arătăm ce înseamnă în viziunea lui von Wright *a face să dispară o stare de fapte* p , $d(x, pT\sim p)$:

a) starea inițială, aici p , are loc¹⁶. Într-o astfel de situație se poate produce o schimbare de tipul $pT\sim p$ sau conservării prezenței pTp ¹⁷. Pornind de la axioma 3¹⁸, obținem echivalența: $p \equiv pTp \vee pT\sim p$ ¹⁹. Înlocuim p cu echivalentul său²⁰ $pTp \vee pT\sim p$. Obținem forma dezvoltată a stării inițiale.

b) evenimentul de dispariție $pT\sim p$ nu se produce de la sine, respectiv independent de acțiunea unui agent: $\sim(pT\sim p)$ ²¹;

¹⁴ S. Chelcea, *op. cit.*

¹⁵ O-A-C, Opinie–Atitudine–Comportament, conform cu S. Chelcea, *op. cit.*, p. 227.

¹⁶ Georg Henrik von Wright, *Normă și acțiune*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 59–62.

¹⁷ G. H. von Wright, *op. cit.*, p. 54.

¹⁸ $p \equiv pT(q \vee \sim q)$, conform Georg Henrik von Wright, *Logica deontică și teoria generală a acțiunii*, în *Norme, valori, acțiune*, Editura Politică, București, 1979, p. 144.

¹⁹ T12, conform cu Cornel Popa, *Teoria acțiunii și logica formală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 153.

²⁰ „Regula substituirii echivalentelor”, conform cu Cornel Popa, *Logică și Metalogică*, vol. I, Editura Fundației România de Măine, București, 2002, p. 36.

²¹ G. H. von Wright, *op. cit.*, p. 59–62.

c1) dacă agentul uman, x , nu este cel care face să dispară starea de fapt p , atunci aceasta se menține: $\sim d(x, pT\sim p) \supset pTp$ ²².

c2) dacă x face să dispară p , atunci aceasta dispare: $d(x, pT\sim p) \supset pT\sim p$ ²³.

Introducem conjuncția între punctele anterioare:

d) $(pTp \vee pT\sim p) \& \sim(pT\sim p) \& (\sim d(x, pT\sim p) \supset pTp) \& (d(x, pT\sim p) \supset pT\sim p)$.

Apoi, la c1) și c2) aplicăm regula implicației²⁴. Convenim asupra unor prescurtări ale expresiilor wrighteene pentru evenimente ca în tabelul de mai jos.

Tabelul 2
Convenții de notare a evenimentelor

conservarea prezenței stării de fapt p	pTp	e_1
dispariția stării de fapt p	$pT\sim p$	e_2
apariția stării de fapt p	$\sim pTp$	e_3
menținerea absenței stării de fapt p	$\sim pT\sim p$	e_4

$\{e_1, e_2, e_3, e_4\}$ este domeniu de valori pentru o metavariable precum e . Aplicând abrevieri arătate, obținem un set conjunctiv al celor patru clauze. Aplicăm următorii pași inferenționali: derivare rezolutivă²⁵ între clauzele $d(x, e_2) \vee e_1$ și $\sim d(x, e_2) \vee e_2$; idempotență²⁶ între clauza consecință $e_1 \vee e_2$ și $e_1 \vee e_2$ obținem $e_1 \vee e_2$; derivare rezolutivă între $e_1 \vee e_2$ și $\sim e_2$ și obținem e_1 .

d1) $(e_1 \vee e_2) \& \sim e_2 \& (d(x, e_2) \vee e_1) \& (\sim d(x, e_2) \vee e_2) \vdash e_1$.

Presupunem că nu am fi avut clauza $\sim d(x, e_2) \vee e_2$, respectiv echivalența ei $d(x, e_2) \supset e_2$, pe motivul că aceasta nu apare explicit printre condițiile actului $d(x, e_2)$ ²⁷. Atunci am fi rămas cu consecința $e_1 \& (d(x, e_2) \vee e_1)$ de aceeași formă cu regula $p \& (p \vee q) \equiv p$ ²⁸. Substituind p/e_1 și $q/d(x, e_2)$, obținem concluzia simplă e_1 . În concluzie, x face să dispară p dacă se îndeplinesc condițiile $a, b, c1$ și $c2$. Conjuncția lor este în partea din stânga semnelui \vdash expresiei d1). Dar acestea au consecința e_1 , menținerea lui p . Prin urmare, actul x face să dispară p , $d(x, e_2)$, are consecința logică, în aceste condiții, menținerea acesteia, e_1 : $d(x, e_2) \vdash e_1$.

2.2. CONSTRÂNGEREA ESTE UN CAZ PARTICULAR DE ACT

Abordăm constrângerea ca pe o specie de *a face*. Considerăm întâi *Constrângerea generică* înțelesă ca o constrângere de către x asupra lui y cu privire la un

²² *Ibidem*, p. 61.

²³ Von Wright, *op. cit.*, p. 56, 66.

²⁴ Def. 2.3.2. $p \supset q \equiv \sim p \vee q$, conform cu Cornel Popa, *Logică și Metalogică*, vol. II, Editura Fundației România de Măine, București, 2002, p. 36.

²⁵ Cornel Popa, *Logică și Metalogică*, vol. I, Editura Fundației România de Măine, București, 2000, p. 131–133, 140–142.

²⁶ 15.1.27. $p \& p \equiv p$, conform cu C. Popa, *op. cit.*, p. 117.

²⁷ Von Wright, *op. cit.*, p. 61.

²⁸ 15.1.26, conform cu C. Popa, *op. cit.*

eveniment e : $Constr(x, y, e)$. Aceasta este o disjuncție de două constrângeri particulare: referitor la *a face* ($Constr(x, y, d(y, e))$) și la *a se abține* ($Constr(x, y, f(y, e))$). O redăm simbolic astfel:

$$Constr(x, y, e) = Constr(x, y, d(y, e)) \vee Constr(x, y, f(y, e))$$

Von Wright arată că *a constrânge să facă* este totuna cu *a sili să facă* sau *a împiedica să se abțină*. Iar a împiedica să se abțină înseamnă a face să devină imposibil să se abțină²⁹. Devenirea ca imposibil a ceva, în sine, o subînțelegem ca un caz particular al evenimentului de dispariție: *dispariție a posibilității de abținere* de la un eveniment e : $\diamond f(y, e)T\sim\diamond f(y, e)$ ³⁰. Pe baza acestuia construim actul: $d(x, \diamond f(y, e)T\sim\diamond f(y, e))$. Introducem prescurtări pentru cele patru evenimente.

Tabelul 3

Convenții de notarea evenimentelor privind posibilitatea abținerii

menținerea posibilității de a se abține de la e	$\diamond f(y, e)T\diamond f(y, e)$	e_{1of}
dispariția posibilității de a se abține de la e	$\diamond f(y, e)T\sim\diamond f(y, e)$	e_{2of}
aparitia posibilității de a se abține de la e	$\sim\diamond f(y, e)T\diamond f(y, e)$	e_{3of}
menținerea imposibilității de a se abține de la e	$\sim\diamond f(y, e)T\sim\diamond f(y, e)$	e_{4of}

Acum putem introduce simbolizările prescurtate:

$$Constr(x, y, d(y, e)) = d(x, e_{2of})$$

$$d2) d(x, e_{2of}) = (e_{1of} \vee e_{2of}) \& \sim e_{2of} \& (\sim d(x, e_{2of}) \supset e_{1of}) \& (d(x, e_{2of}) \supset e_{2of})$$

În sinteză, cele patru puncte ale *constrângerii de a face* înseamnă că: a) posibilitatea abținerii se conservă sau dispare; b) aceasta nu dispare de la sine; c1) dacă agentul constrângător nu intervine, posibilitatea abținerii se menține; c2) dacă agentul constrângător face să dispară posibilitatea abținerii, atunci aceasta dispare. Lui d2) îi aplicăm aceleași derivări rezolutive plus o idempotență ca și lui d1). Obținem un caz particular al concluziei de la d1, anume e_{1of} .

$$d3) (e_{1of} \vee e_{2of}) \& \sim e_{2of} \& (\sim d(x, e_{2of}) \supset e_{1of}) \& (\sim d(x, e_{2of}) \supset e_{2of}) \vdash e_{1of}$$

Intersecția $I_4 - C_3$ din tabelul 1³¹ arată că doar I_4 răspunde prin [+,-], la caracteristica C_3 . Ceea ce înseamnă că de cele mai puține ori I_4 nu are C_3 , adică are loc constrângerea³². Dar aceasta nici nu o subordonează, nici nu o supraordonează lui I_1 .

²⁹ Von Wright, *op. cit.*, p. 72–73.

³⁰ Semnul \diamond codifică operatorul *posibil* aparținând logicii modale. Întemeietorul modern al acesteia este Clarence Irving Lewis, la începutul sec. XX. Distingem între o semnificație pur *aletică* și una *acționalistă*. Totuși, chiar Von Wright a avut în vedere unificarea celor două limbaje.

³¹ Conform cu S. Chelcea, *op. cit.*, p. 227.

³² Nu se poate exclude cel puțin o variantă interpretativă wrighteană prin operatorul „întâi și apoi”.

2.2.1. Constrângerea privind schimbarea opiniei

În această secțiune, ne propunem să unificăm C_1 cu C_3 ale celor patru forme de influențare menționate inițial. Aplicăm *constrângerea/absența* acestora la C_1 . Subînțelegem opiniile ca fiind implicit credințe. Ele intră într-o logică doxastică³³. Expresia de bază folosită este: z crede că p , $B(z, p)$. Admitem patru evenimente astfel de: $\{e_{1B}, e_{2B}, e_{3B}, e_{4B}\}$ pentru care putem introduce metavariabila e_B .

Tabelul 4

Convenții de notarea evenimentelor privind posibilitatea abținerii de la e_{1B}

menținerea posibilității de a se abține de la e_{1B}	$\diamond f(y, e_{1B})T\diamond f(y, e_{1B})$	$e_{1\diamond fe_{1B}}$
dispariția posibilității de a se abține de la e_{1B}	$\diamond f(y, e_{1B})T\sim\diamond f(y, e_{1B})$	$e_{2\diamond fe_{1B}}$
apariția posibilității de a se abține de la e_{1B}	$\sim\diamond f(y, e_{1B})T\diamond f(y, e_{1B})$	$e_{3\diamond fe_{1B}}$
menținerea imposibilității de a se abține de la e_{1B}	$\sim\diamond f(y, e_{1B})T\sim\diamond f(y, e_{1B})$	$e_{4\diamond fe_{1B}}$

Sintetizând, *constrângerea* aplicată la expresia *a face să dispară posibilitatea abținerii de a schimba opinia* înseamnă același lucru ca și mai simplul act de *a face să dispară posibilitatea abținerii*. Aplicăm abrevierile din tabelul nr 4. Obținem astfel:

$$d4) d(x, e_{2\diamond fe_{1B}}) = (e_{2\diamond fe_{1B}} \vee e_{1\diamond fe_{1B}}) \& \sim e_{2\diamond fe_{1B}} \& (\sim d(x, e_{2\diamond fe_{1B}}) \supset e_{1\diamond fe_{1B}}) \& (d(x, e_{2\diamond fe_{1B}}) \supset e_{2\diamond fe_{1B}})$$

Acesteia îi aplicăm aceiași pași inferenționali ca pentru d2 și d3. Obținem un caz particular al concluziei de la d3, de menținere a posibilității de abținere de la conservarea opiniei: $e_{1\diamond fe_{1B}}$.

$$d5) (e_{2\diamond fe_{1B}} \vee e_{1\diamond fe_{1B}}) \& \sim e_{2\diamond fe_{1B}} \& (d(x, e_{2\diamond fe_{1B}}) \vee e_{1\diamond fe_{1B}}) \& (\sim d(x, e_{2\diamond fe_{1B}}) \vee e_{2\diamond fe_{1B}}) \vdash e_{1\diamond fe_{1B}}$$

Pe de altă parte, prin regula schimbului de echivalente³⁴ și eliminarea conjuncției³⁵ se pot produce alte consecințe, inclusiv scheme de inferență asociate lor.

Tabelul 5

Alte consecințe din d5

$\frac{d(x, e_{2\diamond fe_{1B}})}{e_{1\diamond fe_{1B}} \vee e_{2\diamond fe_{1B}}}$	$\frac{d(x, e_{2\diamond fe_{1B}})}{\sim e_{2\diamond fe_{1B}}}$	$\frac{d(x, e_{2\diamond fe_{1B}})}{\sim d(x, e_{2\diamond fe_{1B}}) \supset e_{1\diamond fe_{1B}}}$	$\frac{d(x, e_{2\diamond fe_{1B}})}{d(x, e_{2\diamond fe_{1B}}) \supset e_{2\diamond fe_{1B}}}$
--	--	--	---

3. ABSENȚA CONSTRÂNGERII

Unificăm acum C_3 cu C_1 . Aceasta însemnând că vorbim despre *absența constrângerii de a schimba opinia*. Pentru aceasta construim întâi condițiile lui C_3 .

³³ Cornel Popa, *Demonstrație, cunoaștere, acțiune*, Editura Matrix Rom, București, 2007, p. 149.

³⁴ $A_{[B]}, B \equiv C \vdash A_{[C]}$ conform cu Cornel Popa, *Logică și Metalogică*, vol. II, Editura Fundației României de Măine, București, 2002, p. 36.

³⁵ T23. $(p \& q) \supset p$ conform cu C. Popa, *op. cit.*, p. 44.

Absența constrângerii este un caz particular al absenței acțiunii de *a face*. Expresia acesteia se obține prin negarea ambilor membri ai echivalenței d4). Aplicăm regulile pentru negarea conjuncției³⁶ și a implicației³⁷ la membrul drept în d4). Consemnăm rezultatele în tabelul 6:

Tabelul 6
Negarea conjuncției condițiilor actului generic

$\sim(a \ \& \ b) \ \& \ c1) \ \& \ c2))$	$\sim a) \ v \ \sim b) \ v \ \sim c1) \ v \ \sim c2)$
$\sim d(x, e_{2\phi feB}) \supset e_{1\phi feB}$	$\sim d(x, e_{2\phi feB}) \ \& \ \sim e_{1\phi feB}$
$d(x, e_{2\phi feB}) \supset e_{2\phi feB}$	$d(x, e_{2\phi feB}) \ \& \ \sim e_{2\phi feB}$

Aplicând tabelul 6 la d4) și apoi distribuția³⁸, obținem echivalența d6):

$$d6. \ \sim d(x, e_{2\phi feB}) = \\ \{ \underbrace{\sim e_{2\phi feB}}_{h1} \ \& \ \underbrace{\sim e_{1\phi feB}}_{h2} \ v \ \underbrace{e_{2\phi feB}}_{h3} \ v \ (\underbrace{\sim d(x, e_{2\phi feB})}_{h3} \ \& \ \underbrace{\sim e_{1\phi feB}}_{h4}) \ v \ (\underbrace{d(x, e_{2\phi feB})}_{h3} \ \& \ \underbrace{\sim e_{2\phi feB}}_{h4}) \} = H$$

Negarea constrângerii, aplicată la d5 din secțiunea anterioară, coincide cu disjuncția a patru ipoteze: a) *nu se menține nici posibilitatea abținerii* de la schimbarea opiniei și nici *nu dispăre această posibilitate* (h1) sau b) posibilitatea abținerii de la a suprima schimbarea opiniei *dispăre de la sine*, adică nu agentul constrângător este cel care o suprimă (h2) sau c1) nici x nu suprimă posibilitatea abținerii, dar *nici această posibilitate nu se menține* (h3) sau c2) x este cel care face să *dispară posibilitatea abținerii* de la schimbarea opiniei și aceasta nu dispăre de la sine (h4). Fiecare ipoteză este o premisă pentru întreaga disjuncție. Dar disjuncția este echivalentă cu negarea *provocării dispariției posibilității de a se abține de la schimbarea opiniei*, adică *absența constrângerii*, $\sim d(x, e_{2\phi feB})$. Aceasta permite folosirea substituirii echivalentelor³⁹. Prin urmare, $h1, \dots, h4$ au consecință comună $\sim d(x, e_{2\phi feB})$.

Tabelul 7
Premisele absenței constrângerii

$\frac{\sim e_{2\phi feB} \ \& \ \sim e_{1\phi feB}}{\sim d(x, e_{2\phi feB})}$	$\frac{e_{2\phi feB}}{\sim d(x, e_{2\phi feB})}$	$\frac{\sim d(x, e_{2\phi feB}) \ \& \ \sim e_{1\phi feB}}{\sim d(x, e_{2\phi feB})}$	$\frac{d(x, e_{2\phi feB}) \ \& \ \sim e_{2\phi feB}}{\sim d(x, e_{2\phi feB})}$
---	--	---	--

h1 este echivalentă cu: $e_{3\phi feB} \ v \ e_{4\phi feB}$. Doar una dintre acestea, $e_{3\phi feB}$, doar ipotetic, creează *posibilitatea abținerii*, cealaltă, $e_{4\phi feB}$, fiind conservativă a *absenței acesteia*

³⁶ 15.1.17. $\sim(p \ \& \ q) \equiv \sim p \ v \ \sim q$ conform C. Popa, *Logică și Metalogică*, vol. I, Editura Fundației România de Măine, București, 2000, p. 117.

³⁷ Tabel, col 2 și 13 conform C. Popa, *op. cit.*, p. 57.

³⁸ 15.1.13. $p \ v \ (q \ \& \ r) \equiv (p \ v \ q) \ \& \ (p \ v \ r)$ conform C. Popa, *op. cit.*, p. 117.

³⁹ Teoremele de la T2 – T9, conform cu Cornel Popa, *Logică și Metalogică*, vol. II, Editura Fundației România de Măine, București, 2002, p. 353.

posibilități. Conform cu h2 dispare categoric *posibilitatea abținerii* $e_{2 \notin eB}$. În h3 agentul nu face să dispară posibilitatea abținerii, $\sim d(x, e_{2 \notin eB})$, dar nici aceasta nu se menține $\sim e_{1 \notin eB}$. Ceea ce echivalează cu disjuncția celorlalte trei: $e_{2 \notin eB} \vee e_{3 \notin eB} \vee e_{4 \notin eB}$. Dintre acestea, doar una, $e_{3 \notin eB}$, este apariția *posibilității de abținere*. În fine, în h4 agentul este cel ce suprimă *posibilitatea abținerii*, aceasta *nedisparând* de la sine. Pe ansamblul celor patru condiții ale sale, *absența constrângerii* înseamnă atât *posibilitatea abținerii*, cât și *absența acestei posibilități*. Ca atare a nu constrânge pe cineva să schimbe o opinie nu echivalează cu libertatea de a se abține dată de posibilitate.

De remarcat că I_1, \dots, I_3 sunt caracterizate prin absența constrângerii⁴⁰ (C_3). În cele mai multe cazuri, la fel răspunde și I_4 la criteriul C_3 . De aici urmează că I_4 înseamnă sau folosește I_1 .

4. EXTINDERE SPRE MANIPULARE

Absența constrângerii este doar una dintre caracteristicile formelor de influențare. Este o caracteristică negativă. Dincolo non-constrângere, una dintre formele de influențare, cum ar fi manipularea, înseamnă a face ceva totuși.

O schemă a manipulării⁴¹ permite următoarele observații. Câteva elemente sunt: purtătorul abilității de a manipula⁴², x ; scopul q ⁴³, pentru momentul temporal t_1 , q_{t1} ; mijloacele adecvate lui q_{t1} , m_q ⁴⁴. Putem formula o primă propoziție: x are scopul q_{t1} , prin mijloacele m_q , simbolic, $S(x, q_{t1})$. Aceasta înseamnă că q este o stare mentală a lui x . q urmează să devină o stare reală în t_1 . Ceea ce presupune să se întâmple *evenimentul* prin care q este o stare mentală a lui x întâi și apoi q este o stare de fapt: $S(x, q)Tq$. Actul: x face prin mijloacele m_q ca, în timp ce q este un scop al său întâi, apoi să fie stare de fapt îl putem numi *atingerea scopului q prin mijloacele m_q de către x* . Îl redăm simbolic: $d(x, m_q S(x, q)Tq)$. De fapt, x nu face el însuși acest act: $\sim d(x, m_q S(x, q)Tq)$.

Într-un prim moment temporal, x are un alt scop, și anume p_{t0} : $S(x, p_{t0})$. Asociat scopului p_{t0} , există o altă categorie de mijloace m_p ⁴⁵. Există un agent y ⁴⁶, manipulat de către x . Iar scopul prim al lui x , adică p_{t0} este același cu *actul lui y de a face să se întâmple evenimentul*: $S(x, q)Tq$. Altfel spus: p_{t0} este același cu $d(y, m_q S(x, q)Tq)$. Simbolic: $p_{t0} = d(y, m_q S(x, q)Tq)$. Ca urmare, în loc de a spune că x are scopul p_{t0} , simbolizată prin $S(x, p_{t0})$, putem explicita spunând: x are scopul ca y , prin m_q , să atingă q_{t1} . Simbolic, $S(x, d(y, m_q S(y, q)Tq))$. Primul pas în schema arătată este că x face ca y să atingă scopul q : $d(x, d(y, m_q S(y, q)Tq))$.

⁴⁰ S. Chelcea, *op. cit.*

⁴¹ S. Chelcea, *op. cit.*, p. 231.

⁴² Purtător al autorității deontice, P.a., conform cu S. Chelcea, *op. cit.*

⁴³ S', scop imediat al acțiunii, conform cu S. Chelcea, *op. cit.*

⁴⁴ M.s.u., mijloace pentru scopul imediat, conform cu Chelcea, *op. cit.*

⁴⁵ M, mijloace utilizate de purtătorul autorității deontice, conform cu Chelcea *op. cit.*

⁴⁶ S.u., subiecții asupra cărora se exercită autoritatea deontică, conform cu Chelcea, *op. cit.*

4.1. VARIANTE ALE NON-CONSTRÂNGERII

Ideea că *x face ca y să atingă scopul q* captează doar o parte din schema manipulării⁴⁷, încă și aceasta, într-un sens foarte general al teoriei acțiunii. Mai adăugăm că este vorba despre absența constrângerii⁴⁸. Felul și mijloacele prin care *x face ca y să atingă scopul q* este caracterizabil, doar parțial și în mod negativ, prin C_3 aplicat lui *y*⁴⁹. Deși manipularea este o formă de influență *fără constrângere*, totuși ea înseamnă *a face ceva*.

Cel puțin în cazul manipulării, non-constrângerea constă în faptul că manipulatorul acționează *indirect* pentru atingerea scopului⁵⁰. În experimentul lui Stanley Milgram, experimentatorul adresează expresii imperative. În nicio situație, experimentatorul nu constrânge, deși a treia comandă prin obligația formulată⁵¹ poate crea impresia constrângerii de tip deontic⁵², iar ultima ar putea sugera o constrângere aproape fizică⁵³. Dar acestea nu sunt absolut necesare. În alte cazuri, cum ar fi „piciorului în ușă” tehnica poate debuta cu simpla prezentare personală și continuă cu întrebări privind acceptarea unei prime cereri de către publicul țintă⁵⁴. Nu este vorba nici măcar despre anumite propoziții sau cuvinte-cheie care ar avea potențial manipulator. *Supunerea* este obținută și în aceste variante. În treacăt, trebuie menționat că ceea ce îi interesează pe unii autori nu este atât distincția conceptual-definițională între influențare și manipulare, cât *mijlocul* folosit și *rezultatul* obținut. Mijlocul poate fi și *non-verbal*⁵⁵, în speță tactil⁵⁶, privire sau zâmbet⁵⁷. *Rezultat* urmărit și obținut este *supunerea*. Folosirea unor astfel de mijloace comparativ cu absența lor are ca efect obținerea unor procente mai mari de comportamente urmărite ca scop⁵⁸.

4.2. REZULTAT-SCOP ȘI EFECT PERVERS-CONSECINȚĂ

În această secțiune, intenția este de a pune în corespondență concepte din teoria acțiunii cu concepte din schema manipulării. Dincolo de formele particulare ale manipulării, comportamentul dorit, respectiv *supunerea*, se presupune finalizată prin atingerea unei stări-scop urmărite de manipulator, *q*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 227.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ S. Chelcea, *op. cit.*, p. 231.

⁵¹ „Este obligatoriu să continuați!”, conform cu Nicolas Gueguen, *Psihologia manipulării și a supunerii*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 17.

⁵² Obligația implică constrângerea deontică, conform cu Cornel Popa, *Teoria acțiunii și logică formală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 300–301.

⁵³ „Nu aveți de ales, trebuie să continuați!”, conform cu Gueguen, *op. cit.*, p. 18.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 88–89.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 214.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 217–220.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 253–254, p. 263, 266, 267.

⁵⁸ *Ibidem*.

Din perspectiva evenimentială, q este starea finală a conservării prezenței, qTq ⁵⁹ sau a apariției, $\sim qTq$ ⁶⁰. Acesta este *rezultat* al unui *act*⁶¹. Între *act* și evenimentul *rezultat* este o legătura *intrinsecă, logică*⁶². Pentru că actul prin care a fost atins scopul q este actul prin care s-a efectuat un eveniment⁶³, neexistând acte în genere. De aceea, propunem coresponderea *scopului imediat al acțiunii* din schema manipulării⁶⁴ cu *rezultatul* actului din teoria acțiunii⁶⁵. La rândul lor, și *scopurile îndepărtate* ale ambilor participanți la actul manipulării⁶⁶ pot fi corespundate cu *rezultate* ale actelor.

De asemenea, *rezultatul actului* poate cauza un eveniment-*consecință*. Acesta poate fi cauzat inclusiv de factori exterior actului de referință. De aceea, relația dintre act și *consecințele* acestuia este *extrinsecă*⁶⁷. Pe de altă parte, în teoria manipulării avem *efecte neurmărite* ca scop, eventual *opuse* scopului, și nedorite de către niciunul dintre participanții la actul de manipulare. Acestea sunt *efecte perverse*⁶⁸. Propunem coresponderea conceptului de *consecință* din teoria acțiunii cu cel de *efect pervers* din teoria manipulării. La rândul lor, *efectele sociale perverse* ale scopurilor îndepărtate⁶⁹ pot fi tot atâtea *consecințe* îndepărtate ale acelor acte.

În *teoria acțiunii*, evenimentele-*consecință* depind de unele *trăsături ale lumii*⁷⁰ în care are loc actul de referință. În teoria *manipulării*, aceasta se produce întotdeauna într-un *context psihosocial*⁷¹. De aceea, propunem coresponderea celor două.

5. CONCLUZII

Am utilizat distincția între varietatea *formelor de influență* socială, pe de o parte, și *caracteristicile* comune de analiză ale acestora. *Absența constrângerii* este una dintre aceste *caracteristici*. Trei dintre formele de influență răspund pozitiv la această caracteristică. De aici nu ar urma că una dintre ele ar fi specie a celeilalte. Ele sunt împreună cosubordonate influențării.

Liniile ce caracterizează formele de influență prezentate la început conțin o mulțime compusă din patru feluri de valori: $\{[+], [-], [+,-], [-,+]\}$. O observație

⁵⁹ G. H. von Wright, *op. cit.*, p. 59.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, p. 56.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ S', conform cu S. Chelcea, *op. cit.*, p. 231.

⁶⁵ G. H. von Wright, *op. cit.*, p. 56.

⁶⁶ S''s.a., S''s.u., conform cu S. Chelcea, *op. cit.*, p. 231.

⁶⁷ G. H. von Wright, *op. cit.*, p. 56–57.

⁶⁸ E's.p., conform cu S. Chelcea, *op. cit.*

⁶⁹ E''s.p., conform cu S. Chelcea, *ibidem*.

⁷⁰ G. H. von Wright, *op. cit.*, p. 57.

⁷¹ C.psi, S. Chelcea, *op. cit.*

este că din cele patru linii se pot detașa două criterii: *cantitatea* și *poziția* fiecăreia dintre patru feluri de valori. A doua observație este că aceste linii diferă în privința ambelor criterii de comparație. Pornind de aici, putem construi alte linii, astfel încât pentru fiecare valoare: a) păstrăm/schimbăm atât cantitățile, cât și pozițiile; păstrăm doar cantitățile, dar schimbăm pozițiile; b) schimbăm cantitățile, dar păstrăm pozițiile. Acestea sunt jocuri teoretic posibile⁷². Important este că obținem astfel un număr, probabil, destul de mare de linii. Acestea descriu prin diferite cantități și poziții ale valorilor, diferite relații sociale. *Ce tip de influență socială sau ce altă relație socială putem scrie în capătul acestei linii?*

Dincolo de abordarea de aici, rămâne deschisă posibilitatea de a face legături între schema manipulării⁷³ și caracteristicile diferitelor forme de influențare⁷⁴. Una dintre idei este propunerea de a corespunde conceptul de *rezultat al actului*⁷⁵ cu cel de *scop imediat al acțiunii*⁷⁶ din schema manipulării.

Absența constrângerii a fost construită aici prin negația contradicției. Am construit astfel doar un tip de non-constrângere bazată pe *opoziția clasică*⁷⁷. Dar există negațiile de tip non-clasic precum *contrarietatea* și *subcontrarietatea*⁷⁷. Pe baza lor putem descoperi: 1. contrare⁷⁸ ale constrângerii aplicând negația-contradicție asupra consecințelor acesteia⁷⁹; 2. subcontrare⁸⁰ ale acesteia aplicând tot negația-contradicție, dar asupra premiselor acesteia. Ceea ce ar fi posibil, dacă constrângerea ar avea atât premise, cât și concluzii. Dar conceptele opuse constrângerii ar putea fi mai multe.

Absența constrângerii nu coincide neapărat cu menținerea posibilității de a schimba opiniile, atitudinile sau comportamentele. Cele patru ipoteze ce o compun conțin un amestec quasi-echilibrat al posibilității și absenței acesteia privind abținerea de la schimbarea opiniei. Ceea ce se poate explica pe baza distincției între două sensuri ale *constrângerii de a face*: a) ca *act* prin care x suprimă posibilitatea de abținere a lui y; b) ca *eveniment de dispariție* a posibilității de a acționa. Ca urmare, absența constrângerii nu este neapărat responsabilizantă pentru cel influențat. În experimente precum cel al lui Stanley Milgram și în cele bazate pe forme nonverbale de manipulare, y „subiectul examiner” poate fi responsabilizat pentru cedare la manipulare, în măsura în care posibilitatea abținerii nu este contracarată de situații precum în cazul lui h2, respectiv de un sens b al constrângerii.

⁷² Dacă toate aceste jocuri sunt posibile, practic este o altă problemă.

⁷³ S. Chelcea, *op. cit.*, p. 227.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 231.

⁷⁵ G. H. von Wright, *op. cit.*, p. 59.

⁷⁶ S', conform cu Septimiu Chelcea, *Opinia publică, strategii de persuasiune și manipulare*, Editura Economică, București, 2006, p. 231.

⁷⁷ Dumitru Gheorghiu, *Intuiționism, paraconsistență, contrarietate și subcontrarietate*, în vol. *Existență, contradicție și adevăr*, București, Editura Trei, 2005, p. 127–132.

⁷⁸ Gabriel Iliescu, *Negații neclasice, funcții conclusive și funcții premise*, în vol. *Probleme de logică*, vol XVI, Editura Academiei Române, București, 2013, p. 121–123, 133–135.

⁷⁹ Tabelul 5, a se vedea mai sus.

⁸⁰ G. Iliescu, *op. cit.*, p. 124–128.

BIBLIOGRAFIE

- CHELCEA, Septimiu, *Opinia publică, strategii de persuasiune și manipulare*, Editura Economică, București, 2006.
- GHEORGHIU, Dumitru, *Intuiționism, paraconsistență, contraritate și subcontraritate*, în vol. *Existență, contradicție și adevăr*, București, Editura Trei, 2005.
- GUEGUEN, Nicolas, *Psihologia manipulării și a supunerii*, Editura Polirom, Iași, 2007.
- ILIESCU, Gabriel, *Negații neclasice, funcții conclusive și funcții premise*, în vol. *Probleme de logică*, vol. XVI, Editura Academiei Române, București, 2013.
- LARSON. U., Charles, *Persuasiunea, receptare și responsabilitate*, Editura Polirom, Iași, 2003.
- MUCHIELLI, Alex, *Arta de a influența, analiza tehnicilor de manipulare*, Editura Polirom, Iași, 2015.
- POPA, Cornel, *Demonstrație, cunoaștere, acțiune*, Editura Matrix Rom, București, 2007.
- POPA, Cornel, *Logică și Metalogică*, vol I, Editura Fundației România de Măine, București, 2000, vol. II, 2002.
- POPA, Cornel, *Teoria acțiunii și logica formală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
- VON WRIGHT, Georg, Henrik, *Logica deontică și teoria generală a acțiunii*, în *Norme valori, acțiune*, Editura Politică, București, 1979.
- VON WRIGHT, Georg, Henrik, *Normă și acțiune*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.